

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Історіографія як важливий складник досліджень з історії освіти: європейський і вітчизняний виміри

*Збірник матеріалів
науково-методологічного семінару з історії освіти*

23 жовтня 2018 року

Київ – 2018

*Затверджено до друку вченою радою
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського,
протокол № 11 від 29 листопада 2018 р.*

Редакційна колегія:

Березівська Л. Д. (голова редкол.), доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Лапаєнко С. В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Сухомлинська О. В., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Тарнавська С. В., кандидат історичних наук, завідувач відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Літературний редактор:

Дерев'яно Т. М., молодший науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Рецензенти:

Лобода С. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютерних мультимедійних технологій Інституту комп'ютерних інформаційних технологій Національного авіаційного університету;

Орищенко І. О., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу наукової організації та зберігання фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

I-90 Історіографія як важливий складник досліджень з історії освіти: європейський і вітчизняний виміри : зб. матеріалів наук.-методолог. семінару з історії освіти / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Лапаєнко С. В., Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В.; літ. ред. Дерев'яно Т. М.]. – Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2018. – 32 с.

Збірник містить матеріали, в яких стисло викладено наукові повідомлення учасників науково-методологічного семінару з історії освіти «Історіографія як важливий складник досліджень з історії освіти: європейський і вітчизняний виміри», що відбувся в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського 23 жовтня 2018 року.

Редколегія не несе відповідальності за зміст публікацій. Відповідальність за зміст публікацій несе автор.

УДК 930.2:37(091)(4+477)(082)

© Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського, 2018

ЗМІСТ

<i>Л. Д. Березівська</i> Педагогічна історіографія: стан, проблеми, виклики	4
<i>І. В. Зайченко</i> До питання про кваліфікаційні ознаки педагогічної преси України другої половини XIX – початку XX ст.	6
<i>Н. М. Коляда</i> Педагогічне джерелознавство як важливий розділ методології історії педагогіки	8
<i>Т. Д. Кочубей</i> Історіографія дослідження розвитку української педагогічної думки другої половини XVII – XVIII століть	9
<i>О. Б. Петренко</i> Роль і місце навчальної дисципліни «Історіографія та джерелознавство історико-педагогічних досліджень» у підготовці доктора філософії зі спеціальності 011 «Науки про освіту»	11
<i>О. С. Радул</i> Особливості джерельної бази дослідження виховання в давні періоди вітчизняної історії	13
<i>Т. В. Каштанова</i> Історіографія надходження обов'язкового примірника до фондів ННСГБ НААН	14
<i>М. В. Лашко</i> Марія Грінченко в зарубіжній історіографії	15
<i>О. П. Міхно</i> Класифікація джерельної бази дослідження психолого-педагогічної характеристики особистості учня в історії розвитку вітчизняної школи та педагогічної науки	16
<i>В. В. Олійник</i> Національний компонент в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти України (1917–2017): до історіографії проблеми	17
<i>І. Є. Петrenchенко</i> «Черниговского наместничества топографическое описание» О. Шафонського як джерело з історії розвитку освіти на Чернігівщині	21
<i>Р. Р. Гаманко</i> Проблема розвитку вищої духовної освіти початку XX ст. у сучасній українській історіографії	23
<i>Є. Ф. Деміда</i> Біобібліографія М. М. Ланге (1858–1921) у структурі електронного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського	24
<i>А. А. Мишак</i> Бібліотеки України XIX – початку XX ст.: історіографія дослідження та джерельна база	26
<i>А. В. Очеретяний</i> Аспекти дослідження проблеми формування життєвих цінностей студентів у контексті здобуття ними вищої освіти	28
<i>О. Л. Сидоренко</i> Недержавна вища школа України кінця XIX – початку XX століття: джерелознавчий аспект	29

Педагогічна історіографія: стан, проблеми, виклики

Історіографічний аналіз як науковий метод історичних досліджень набув поширення в історико-педагогічних розвідках. Нині історіографія в історичній науці виокремилася в окремий науковий напрям і входить до переліку навчальних дисциплін, що вивчають майбутні історики. Водночас застосування історіографічного методу в історико-педагогічних працях супроводжується низкою проблем: невідповідність дослідників до застосування історіографічного методу, оскільки переважна більшість із них не має історичної освіти; незрозуміння важливості й обов'язковості здійснення історіографічного аналізу; відсутність в окремих дисертаціях історіографічного розділу, що знижує вірогідність новизни дослідження тощо. При цьому зазначимо, що історіографічний аналіз дає змогу виявити недосліджені або малодосліджені наукові проблеми, сконцентрувати навколо них дослідницькі зусилля, забезпечує актуальність і теоретичне значення дослідження, крім того, застосування цього методу є виявом культури дослідника. Історіографічний аналіз, що передбачає вивчення праць істориків освіти, відрізняється від джерелознавчого аналізу, який сконцентрований на першоджерелах.

Історіографічний огляд свідчить, що здобутки й проблеми української історіографії, методичні аспекти історіографічного процесу цілеспрямовано вивчають історики (О. Бойко, Я. Грицак, В. Бондар, Л. Зашкільняк, Я. Калакура, Г. Касьянов, І. Колесник, Є. Луняк, В. Смолій, В. Яремчук, О. Ясь та ін.) [2; 3; 4; 7; 8; 9; 10; 12; 13]. Цінними в методологічному вимірі є напрацювання Інституту історії НАН України, які представлені в численних розвідках, періодичному збірнику наукових праць «Історіографічні дослідження в Україні» за редакцією академіка В. Смолія (виходить із 1968 р.), присвяченому питанням з історії історичної науки, біоісторіографії, інституційної, регіональної та проблемної історіографії, теорії та методології. Теоретичні проблеми сучасної історіографії обговорювалися на Міжнародній науковій конференції «Виклики сучасної історіографії та український контекст» (Львів, 2001), науковому семінарі «Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології» (Київ, 2005), круглому столі «Сучасна українська історіографія в інтелектуальних вимірах пострадянського культурного простору» (Київ, 2012). Із метою розвитку українських теоретико-методологічних традицій варті уваги й ретельного вивчення праці з означеного питання зарубіжних істориків (М. Гейзер (M. Gaither), М. Келлі (M. Kelly), П. Каспар (P. Caspard), Ж. Пімента (J. Pimenta), М. Фрімен (M. Freeman) та ін.) [14; 15; 16; 17; 18].

Історики педагогіки також осмислюють цю проблему на теоретико-методологічному рівні (Л. Березівська, Л. Голубнича, Н. Гупан, Н. Коляда, О. Петренко, О. Сухомлинська, В. Федяєва та ін.). Найповніше її досліджено в монографії Н. Гупана «Українська історіографія історії педагогіки» (2002) [1; 5; 11]. Про полярність міркувань щодо об'єкта, предмета, методики

педагогічної історіографії свідчать результати Всеукраїнської науково-практичної конференції «Джерельна та історіографічна основа сучасних історико-педагогічних досліджень» (Див.: Педагогічний дискурс : зб. наук. праць, 2013), Всеукраїнського науково-практичного семінару «Джерела та історіографія про трансформаційні процеси в освітньому просторі України (1991–2017)» (Див.: Джерела та історіографія про трансформаційні процеси в освітньому просторі України (1991–2017) : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару, 2018) [6; 11].

На основі аналізу праць істориків та істориків педагогіки можна зробити висновок про те, що педагогічна історіографія в широкому розумінні – це сфера наукових знань, яка вивчає розвиток історико-педагогічної науки та її закономірності; у вузькому – це сукупність напрацювань із різних проблем історії педагогіки, освіти (освітні процеси та явища, педагогічна думка) у певний історичний період. Загалом історію освіти та педагогічної думки як окрему проблему можна вважати складником проблемної історіографії й водночас як галузь чи напрям історії педагогіки. На нашу думку, вживана в історичній науці термінологія може застосовуватися і в історії педагогіки, наприклад «педагогічна біоісторіографія», «педагогічна регіональна історіографія» тощо.

Вважаємо, що подальший розвиток педагогічної історіографії як складника історії педагогіки можливий за умови вирішення низки проблем: розроблення теоретико-методологічних підходів педагогічної історіографії з урахуванням теоретичних здобутків сучасних істориків з історіографії історичної науки; вивчення методології зарубіжної історіографії історії освіти; виокремлення педагогічної історіографії в окремий науковий напрям і навчальну дисципліну; створення курсів і навчальних посібників для студентів педагогічних спеціальностей із педагогічної історіографії тощо.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ ст.: історіографія питання / Л. Д. Березівська // Історико-педагогічний альманах / АПН України, Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки. – Умань, 2009. – Т. 1, № 10. – С. 15–28.
2. Бойко О. Д. Історіографія історії України : навч.-метод. посіб. для студентів денної форми навчання / О. Д. Бойко, Є. М. Луняк. – Ніжин : Ніжин. держ. пед. ун-т ім. Миколи Гоголя, 2003. – 44 с.
3. Бондар В. Сучасна українська історіографія: підсумки і виклики / Вадим Бондар // Історіографічні дослідження в Україні : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 25. – С. 95–113.
4. Грицак Я. Українська історіографія. 1991–2001: десятиліття змін / Ярослав Грицак // Україна Модерна. – 2005. – Число 9. – С. 43–67.
5. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Н. М. Гупан. – Київ : А.П.Н., 2002. – 224 с.
6. Джерела та історіографія про трансформаційні процеси в освітньому просторі України (1991–2017) [Електронний ресурс] : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару, 16 трав. 2018 р. / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [та ін.] ; [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Лапаєнко С. В., Сухомлинська О. В.,

Гарнавська С. В.]. – Текст. дані. – Київ, 2018. – 66 с. – Режим доступу: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2018/06/Sources_and_historiography_transformational_processes_2018.pdf (дата звернення: 16.10.2018). – Назва з екрана.

7. Калакура Я. С. Методологія історіографічного дослідження : наук.-метод. посіб. / Я. С. Калакура. – Київ : Київ. ун-т, 2016. – 319 с.

8. Калакура Я. С. Цивілізаційні орієнтири новітньої історіографії початку ХХІ ст. / Ярослав Калакура // Історіографічні дослідження в Україні : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 24. – С. 23–37.

9. Колесник І. Стан української історіографії та визначення її ролі в сучасному суспільстві // Сучасна української історіографії: проблеми методології та термінології (Київ, 17 червня 2004 р.) : матеріали семінару / Ін-т історії України НАН України. – Київ, 2005. – С. 27–28.

10. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія / Ірина Колесник. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2013. – 566 с.

11. Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. Вип. 15 : [у збірнику опубліковано матеріали ХІІ Всеукр. іст.-пед. наук.-практ. конф. «Джерельна та історіографічна основа сучасних історико-педагогічних досліджень», що відбулася 7–8 листоп. 2013 р. на базі Хмельниц. гуманітар.-пед. акад.] / Ін-т педагогіки НАПН України, Хмельниц. гуманітар.-пед. акад. – Хмельницький, 2013. – 812 с.

12. Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми : [колект. монографія] / за ред. Л. Зашкільняка. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2004. – 405 с.

13. Ясь О. Цивілізаційні дискурси світової та української історіографії : монографія / Олексій Ясь ; за наук. ред. О. О. Салати. – Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2017. – 288 с.

14. Caspard P. Cinquante années de débats et de recherches sur l'école française / Caspard Pierre, Condette Jean-François // Paedagogica Historica. – 2014. – Vol. 50, Iss. 6. – P. 786–796.

15. Freeman M. Review of periodical literature on the history of education published in 2016 / Freeman Mark, KirkeAlice // History of Education. – 2017. – Vol. 46, Iss. 6. – P. 826–853.

16. Gaither M. The Revisionists Revived: The Libertarian Historiography of Education / Gaither Milton // History of Education Quarterly. – 2012. – Vol. 52, Iss. 4. – P. 488–505.

17. Kelly M. G. The mythology of schooling: the historiography of American and European education in comparative perspective / Matthew Gardner Kelly // Paedagogica Historica. – 2014. – Vol. 50, Iss. 6. – P. 756–773.

18. Pimenta J. P. Education and the historiography of Ibero-American independence: elusive presences, many absences / Pimenta Joao Paulo // Paedagogica Historica. – 2010. – Vol. 46, Iss. 4. – P. 419–434.

І. В. Зайченко

До питання про кваліфікаційні ознаки педагогічної преси України другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Педагогічна преса України аналізованого періоду, як пам'ятка і матеріальної, і духовної культури, належить до джерел історичного походження, тобто створених у процесі людської діяльності в минулому. Для неї притаманні такі споріднені ознаки, як походження, авторство, вигляд,

внутрішня організація, зміст, спосіб кодування інформації. Однак вона має і певні специфічні характеристики. Зокрема, їй властива:

1. Територіальна ознака: а) педагогічна преса на українських землях, що перебували в складі Російської імперії («Педагогический вестник» (Єлизаветград, 1881–1883), «Школьное обозрение» (Одеса, 1889–1891), «Профессиональная школа» (Київ, 1890–1892), педагогічні й науково-методичні видання «Журнал элементарной математики» (Київ, 1884–1886) і його продовження «Вестник опытной физики и элементарной математики» (Київ, 1886–1891; Одеса, 1891–1915), «Ежегодник коллегии Павла Галагана» (Київ, 1894–1904), «Педагогическая мысль» (Київ, 1904–1905), «Западно-русская начальная школа» (Київ, 1906), «Світло» (Київ, 1910–1914), «Народный учитель» (Київ, 1908–1909), «Педагогический журнал» (Полтава, 1914–1917), «Педагогическая неделя» (Київ, 1906), «Спутник средней школы и экстерна» (Київ, 1909–1910), «Дошкольное воспитание» (Київ, 1911–1917), «Летопись вечерних женских курсов», (Київ, 1914), «Нова школа», (Полтава, 1917), «Педагогический журнал» (Полтава, 1914–1917) та ін.); б) преса на західноукраїнських землях («Учитель» (Ужгород, 1867), «Народна школа» (Коломия, 1875), «Дрібна бібліотека» (Львів, 1876–1880), «Приятель дітей» (Коломия, 1881–1883), «Учитель» (орган руського товариства педагогічного, Львів, 1889–1914), «Наука» (Унгвар, 1897–1914), «Промінь» (суспільно-науковий орган русько-українського учительства, Вашківці над Черемошем, Буковина, 1904–1907), «Пчілка» (часопис для просвіти, науки і розваги, Львів, 1906), «Луна» (незалежний орган українського учительства, Львів, 1907), «На розсвіті» (місячник української молоді середніх шкіл, Львів, 1907), «Наше слово» (для справ учительських, шкільних, просвітніх, суспільно-політичних і наукових, Львів, 1907), «Прапор» (орган українсько-руського народного учительства, Львів, 1908; Коломия, 1908–1912), «Оса» (студентська часопись, Станіслав, 1907), «Письмо з “Просвіти”» (орган товариства «Просвіта», Львів, 1907–1916), «Просвітні листки» (Львів, 1907–1916), «Каменярі» (орган «Вільної організації» українського учительства на Буковині, Мамаївці, 1909–1914), «Наша школа» (науково-педагогічний журнал, орган товариства «Учительська громада» (1909–1916) та орган товариства ім. Г. Сковороди в Чернівцях (1911–1916), Львів, 1909–1916), «Молода Україна» (орган «Українського студентського союзу», Львів, 1910–1911), «Наші листки» (часопис учнів Перемишльської гімназії, Перемишль, 1910–1912), «Науковий додаток до “Учителя”» (орган «Руського товариства педагогічного», Львів, 1911–1914), «Рідна школа» (педагогічний додаток до «Українського учителя», Станіслав, 1911), «Український учитель» (становий орган українського народного учительства в Галичині, Станіслав, 1911), «Читальня» (місячник для просвіти народу, Чернівці, 1911–1913), «Житте» (видавництво, присвячене інтересам української молоді середніх шкіл, Львів, 1912–1914), «Учительське слово» (становий журнал українського народного учительства в Галичині, Львів, 1912–1914) та ін.); в) преса за межами українських земель «Украинский вестник» (Петербург, 1906–1907), «Вільна Україна» (Петербург, 1906), «Зоря» (Москва, 1906), «Украинская жизнь»

(Москва, 1912–1917), «Украинский студент» (Петербург, 1913–1914), «Промінь» (Москва, 1916).

2. Ознака за хронологією видання (див. п. 1).

3. За видом: а) цільове призначення (наукове, науково-популярне, науково-методичне); б) за аналітико-синтетичним переробленням інформації; в) за матеріальною конструкцією (газетне, журнальне, книжкове, аркушеве, альманах); г) за обсягом; д) за періодичністю (періодичне, неперіодичне, спеціальне); е) за мовою видання.

4. За типом (на яку аудиторію розраховано: для вчителів, учнів, студентів, молоді, батьків, громадськості, жінок тощо) (див. п. 1).

5. За формою (загальнонаціональна, регіональна, місцева преса).

6. За ідейною спрямованістю (національно-патріотична, загальнодемократична, клерикальна, реакційна, ліберальна, москвофільська, народовська, партійна, революційно-демократична та ін.).

7. За метою та змістом (висвітлює переважно проблеми виховання, навчання, освіти, школи, дошкільного виховання, середньої, вищої, професійної школи, освіти дорослих, учительські проблеми тощо).

8. За жанровою ознакою (інформаційна, аналітична, проблемні статті, звіти, інтерв'ю, публіцистика, нариси, фейлетони, рецензії, бібліографія).

9. За способами фінансування (бюджетна, комерційна, на кошти товариств, організацій, благодійників, меценатів, зарубіжні кошти).

Це лише орієнтовний, далеко неповний перелік кваліфікаційних ознак української педагогічної преси аналізованого періоду.

Особливістю української незалежної преси був тісний зв'язок її з читачем, не лише духовний, а й матеріальний. Більшість таких видань виходила за рахунок коштів своїх читачів, що значною мірою впливало на їх характер і призводило до недовготривалості існування. Недовговічність видань також була зумовлена систематичними утисками, переслідуваннями й заборонами, яких зазнавала українська преса, особливо в Наддніпрянській Україні.

Список використаних джерел

1. Животко А. П. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. – Київ : Наша культура і наука, 1999. – 368 с., ім. пок. («Літературні пам'ятки України»).

2. Зайченко І. В. Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. XIX – поч. XX ст.) / За ред. М. Д. Ярмаченка. – Львів, 2002. – 344 с.

Н. М. Коляда

Педагогічне джерелознавство як важливий розділ методології історії педагогіки

Важливим етапом історико-педагогічного дослідження є формування його джерельної бази – сукупності опублікованих та неопублікованих

джерел. Причому для вирішення поставлених завдань дослідник має використовувати як уже відомі, так і нові джерела.

За словами академіка О. Сухомлинської, одним із чинників трансформаційної кризи, яка існує в сучасній історії педагогіки, є джерелознавчий: «До історико-педагогічного дискурсу долучилося дуже багато нового, невідомого матеріалу. Він був почасти відомий, але в період розвитку радянської історико-педагогічної науки на ці джерела було накладено «табу» або вони оцінювалися негативно. І величезний загал першоджерел ... науково не віддеференційовується, не відрефлексовується. Опис фактологічного матеріалу, що потопає у фактології, не структурований, і завдання історико-педагогічної науки – дати адекватну оцінку джерелам різного походження, які становлять дискурсивну тканину часу» [2, с. 27].

Питання відбору, встановлення достовірності, а також точності історичних джерел, методи обробки й аналізу відомостей, які вони містять, розробляються джерелознавством – спеціальною галуззю історичного знання, наукою про історичні джерела, теорію та практику їх використання в дослідженнях. Загальні методологічні особливості джерелознавства знайшли відображення й у педагогічному контексті. Проте нині ця проблема недостатньо висвітлена в науково-педагогічній літературі. Зокрема, це стосується визначення самого педагогічного джерелознавства, яке являє собою галузь інтеграції педагогіки загалом, власне історії педагогіки, історії джерелознавства й культурології (О. Петренко) [1, с. 536].

Особливості вивчення педагогічних фактів полягають у тому, що їх не можна безпосередньо спостерігати та експериментально відтворити. Факти минулої педагогічної дійсності пізнаються опосередковано, через джерела. Історики педагогіки визнають різноманіття видів педагогічних джерел, яке, у свою чергу, породжене різноманіттям форм соціально-педагогічної діяльності людей і відносин між ними. Тому важливим розділом методології історії педагогіки є педагогічне джерелознавство.

Список використаних джерел

1. Петренко О. Б. До проблеми класифікації джерельної бази історико-педагогічного дослідження / О. Б. Петренко // Педагогічний дискурс. – 2013. – Вип. 15. – С. 536–542.

2. Сухомлинська О. В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми / О. В. Сухомлинська // Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – Київ : А.П.Н., 2003. – С. 26–35.

Т. Д. Кочубей

Історіографія дослідження розвитку української педагогічної думки другої половини XVII – XVIII століть

Вагомим теоретичним підґрунтям для дослідження розвитку української педагогічної думки другої половини XVII – XVIII ст. стали роботи О. Сухомлинської, у яких розглянуто періодизацію педагогічної

думки в Україні, монографії О. Пилипчук «Історія науки та освіти в Україні (найдавніші часи – перша третина ХХ ст.)» (1998), Н. Гупана «Українська історіографія історії педагогіки» (2002) та ін.

Важливий внесок в історико-педагогічні дослідження зробили автори докторських дисертацій з історії педагогіки, у яких висвітлено проблеми розвитку історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект (Н. Гупан, 2001), розвитку освіти та педагогічної думки в Україні кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. (М. Євтух, 1996), теорії та практики виховуючого навчання в історії вітчизняної педагогічної думки в ІХ – ХІХ ст. (С. Золотухіна, 1995), розвитку школи й педагогічної думки в Україні та Білорусі в ХVІ – ХVІІ ст. (Б. Мітюров, 1970) та ін.).

Проблеми розвитку історії педагогіки, науки й освіти в Україні ХVІІ–ХVІІІ ст. і наступних періодів, методології наукових досліджень порушували О. Адаменко, Н. Белкіна, О. Беляєв, Л. Березівська, Л. Ваховський, Л. Вовк, Т. Завгородня, В. Кравець, В. Кремень, В. Кузь, В. Курило, М. Левківський, А. Лопухівська, Д. Луцик, О. Любар, П. Мазур, Т. Марусик, В. Мацюк, Є. Мединський, О. Мельничук, Н. Сейко, Д. Пенішкевич, О. Пилипчук, Н. Побірченко, Л. Посохова, Г. Самойленко, А. Сбруєва, І. Сташевська, М. Стельмахович, Б. Ступарик, Д. Федоренко, В. Федяєва, Є. Хриков, О. Чиж та ін.

У працях М. Возняка, В. Данилевського, Н. Дічек, І. Захари, Н. Калініченко, М. Кашуби, Р. Лужного, В. Любашенко, В. Маньківського, О. Маяковської, Д. Наливайка, В. Нічик, А. Панібратцева, П. Пелеха, Н. Попова, Л. Посохової, З. Хижняк, М. Сухомлинова, М. Ярмаченка не лише розкрито філософсько-педагогічні ідеї професорів Києво-Могилянської академії, а й окреслено трансформації, котрих вони зазнавали протягом функціонування цього закладу вищої освіти.

Змісту та реконструкції поглядів таких визначних представників філософсько-педагогічної думки минулого, як І. Гізель, Я. Козельський, Г. Кониський, Ф. Прокопович, Г. Сковорода присвятили свої наукові розвідки Д. Багалій, П. Гагаєв, В. Горський, А. Доброклонський, М. Кашуба, Ю. Коган, Г. Костюк, В. Кремень, В. Литвинов, О. Любар, Л. Махновець, Б. Мітюров, А. Морозов, Л. Ніколенко, В. Нічик, І. Образцов, В. Перетц, А. Піскунов, О. Пипін, М. Попович, В. Роменець, С. Сисоєва, О. Ткачук, В. Тригубенко, Д. Чижевський, І. Чистович тощо.

Історіографічний аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що витoki дослідження проблеми розвитку педагогічної думки в Україні сягають ще ХІХ ст., проте і сьогодні вона ще недостатньо розроблена.

Роль і місце навчальної дисципліни «Історіографія та джерелознавство історико-педагогічних досліджень» у підготовці доктора філософії зі спеціальності 011 «Науки про освіту»

Історико-педагогічне знання становить основу сучасної й майбутньої педагогічної культури, дає координати й інструменти орієнтації в педагогічних проблемах. Відповідно, сучасний історик педагогіки має чітко усвідомлювати спільне та відмінне між історіографією та джерельною базою дослідження. Тому обов'язковим компонентом професійної підготовки й майстерності історика освіти є наукова організація та висока культура опрацювання й використання історіографічних праць і джерел. Безпорадність щодо їх практичного використання негативно впливає не тільки на якість досліджень, а й загалом на ефективність науково-педагогічної діяльності. Історик педагогіки повинен уміти знаходити потрібні йому історіографічні праці й джерела, ґрунтовно досліджувати й правильно їх тлумачити, об'єктивно оцінювати рівень достовірності та інформаційні можливості відповідних документів, тобто мати навички наукової критики.

Із цією метою при підготовці доктора філософії зі спеціальності 011 «Науки про освіту» до освітньої програми включено предмет «Історіографія та джерелознавство історико-педагогічних досліджень», метою якого є навчити аспірантів здійснювати історіографічний аналіз розвитку історико-педагогічної науки як цілісної системи знань у співвідношенні різних напрямів єдиного предметного поля історії педагогіки, у взаємозв'язку з іншими гуманітарними науками, у контексті соціокультурного розвитку суспільства; забезпечити усвідомлення важливості вивчення історико-педагогічних джерел, теорії та практики їх використання.

Окрім цього, важливо навчити майбутніх докторів філософії визначати предмет історіографії й предмет джерелознавства.

Під педагогічною історіографією вслід за Л. Голубничою, Н. Гупаном, Я. Калакурою розуміємо науку, яка вивчає процес розвитку педагогічної науки, з'ясовує, як поступово еволюціонувала педагогічна думка впродовж великого за часом історичного періоду [1; 2; 3]. Предметом педагогічної історіографії можна вважати закономірності нагромаджень знань і розвитку педагогічної думки, становлення й збагачення педагогічної науки. Педагогічна історіографія вивчає той матеріал, який висвітлює розвиток знань про історико-педагогічний процес, поступ історико-педагогічної науки. Педагогічна історіографія встановлює також внесок попередників у педагогічну науку, аналізує наступність розвитку науки.

І. Кулик доходить висновку, що педагогічна історіографія – процес і результат накопичення знань про розвиток історії педагогіки; історико-педагогічна література – сукупність наукових текстів, де зафіксовано інтерпретаційні ідеї про сутність педагогічних фактів, явищ, процесів; історико-педагогічні знання – наукові знання про педагогічне минуле [4,

с. 172]. Натомість Л. Голубнича зазначає, що педагогічна історіографія – це наука, яка базується на результатах роботи науковців. За її словами, головним або домінуючим видом оповідальних педагогічно-історіографічних джерел є наукові джерела, котрі краще за інших розкривають погляди вчених [1]. Вони виражені працями науковців. Це наукові дослідження, які можуть мати форму монографій, статей, матеріалів конференцій, брошур, друкованих заміток тощо.

Відповідно джерелознавство має свій специфічний предмет і використовує особливий метод пізнання об'єктивної реальності. Головне завдання джерелознавства – вивчення об'єктів культури як джерел інформації про людину та суспільство. Ключовим моментом джерелознавства в галузі історії педагогіки є розуміння педагогічного джерела як продукту цілеспрямованої педагогічної людської діяльності, як явища культури. Своєю чергою, це орієнтує на системне дослідження педагогічних джерел, на звернення до творів культури, створених в процесі педагогічної діяльності людини, які відобразили соціальні, психологічні, управлінські, педагогічні та інші аспекти розвитку суспільства й особистості, влади та права, моральності, мотивів і стереотипів людської поведінки в певних умовах. Джерела містять повний обсяг соціальної, політичної, культурної, історико-педагогічної тощо інформації, що слугує основою отримання нового фактичного знання. Отже, в історико-педагогічному дослідженні важливим є не стільки тлумачення змісту тексту, скільки інтерпретація джерела як явища культури.

Таким чином, вивчення навчальної дисципліни «Історіографія та джерелознавство історико-педагогічних досліджень» уможливило забезпечення аспірантів знаннями про історико-педагогічну історіографію та джерелознавство, розкриває органічний зв'язок між цими двома науками, дає змогу розрізняти історіографічну працю й джерельну базу та забезпечує якісну підготовку фахівців з історії педагогіки.

Список використаних джерел

1. Голубнича Л. О. Класифікація джерел педагогічної історіографії / Л. О. Голубнича // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2012. – Вип. 26. – С. 30–37.
2. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Н. М. Гупан. – Київ : А.П.Н., 2002. – 224 с.
3. Калакура Я. С. Українська історіографія / Я. С. Калакура. – Київ : Генеза, 2004. – 495с.
4. Кулик І. О. Педагогічна історіографія – новаційний напрямок історико-педагогічних досліджень / І. О. Кулик // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів : ЧНПУ, 2010. – Серія : педагогічні науки. – Вип. 79. – С. 172–174.

Особливості джерельної бази дослідження виховання в давні періоди вітчизняної історії

Вивчення процесу виховання в давні часи, зокрема в VI–XIII ст., потребує використання особливих джерел, як порівняти з більш пізніми періодами, що пояснюється насамперед невеликою кількістю писемних джерел, якими оперують зазвичай історики педагогіки. Відповідно, під час нашого дослідження «Виховання дітей у процесі життєдіяльності давніх східних слов'ян VI–XIII століття» для цілісного висвітлення проблеми було використано різноманітні джерела, які поділено на дві великі групи: першоджерела та умовно вторинні джерела.

Першоджерелами стали писемні й речові пам'ятки східних слов'ян VI–XIII ст., що відтворюють різні аспекти їхньої життєдіяльності. Із-поміж писемних пам'яток – це насамперед «Літопис Руський» («Повість минулих літ», «Київський літопис», «Галицько-Волинський літопис»), «Житіє Феодосія Печерського», «Руська Правда» (коротка та просторова редакція), Статути князя Володимира Святославича і Ярослава Володимировича, «Повчання» Володимира Мономаха, а також словники давньоруської мови, укладені в XIX, XX ст. на підставі пам'яток літератури Давньої Русі: «Словарь древнерусского языка» І. Срезневського (1890–1912) і «Словарь древнерусского языка XI–XIV в.в.» за редакцією Р. Аванесова.

Для вивчення речових пам'яток давніх слов'ян ми використовували такі першоджерела: матеріали археологічних розкопок поселень і поховань східнослов'янських племен, опубліковані в збірниках або як окремі розвідки. Оскільки спеціальних археологічних досліджень, які висвітлювали б пам'ятки життєдіяльності дітей не існує, то відповідними джерелами стали публікації археологічних періодичних видань «Советская археология» (1961–1991), «Археологические открытия» (1966–1986), «Археология» (1991–2013), «Краткие сообщения института археологии» (КСИА), «Археологічні відкриття в Україні», а також збірники праць Інституту археології СРСР, Інституту археології України, Інституту історії Білорусії.

Друга група джерел (умовно вторинних) представлена етнографічними та фольклорними текстами, дослідженнями XIX–XXI ст. (монографії, наукові статті, популяризаторські видання) із різних аспектів життєдіяльності давніх слов'ян – економічного, сімейного, соціального, релігійного. Ми використовували їх і як джерелознавчі праці, і як джерела, оскільки переважно всі вони спираються на першоджерела. Це праці з громадянської історії, етнографії, фольклористики, історії культури й декоративно-прикладного мистецтва, історії релігії, історичної демографії.

Історіографія надходження обов'язкового примірника до фондів ННСГБ НААН

У сучасних умовах інформатизації та стрімкого розвитку новітніх технологій отримання, збереження, обробки й передачі інформації саме бібліотечні фонди стають базовими соціальними інститутами, найкваліфікованішими посередниками між світовим документним ресурсом і користувачем.

Тема документозабезпечення фондів бібліотек завдяки обов'язковому примірнику розглядається в працях А. Соляник, Т. Устіннікової, В. Полякова, Я. Чепуренко, Н. Коломієць.

Сьогодні в Україні система обов'язкового примірника регламентується законами України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про обов'язковий примірник документів», Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» та іншими актами й розпорядженнями.

У Рекомендаціях парламентських слухань, що відбулися в травні 2013 р., схвалених постановою Верховної Ради України від 19.11.2013 р., № 695-VII, зазначено, що від стану вітчизняного книговидання та книгорозповсюдження значною мірою залежить виконання бібліотечними установами країни своїх основних функцій – забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних, інтелектуальних та інших потреб різних вікових груп громадян України. Однак сьогодні через багаторічне недофінансування бібліотечної галузі, зменшення обсягів видавничої продукції й накладів видань більшість книг, виданих в Україні, стали недоступними для користувачів бібліотек.

Комплектування фонду ННСГБ НААН обов'язковим примірником сільськогосподарської та лісотехнічної літератури здійснюється згідно з вищеназваними законами. Право на одержання обов'язкового примірника вперше було надано бібліотеці 21 березня 1934 р. постановою ВУЦВК та РНК «Про доставку головним книгосховищам видань, які виходять на території УСРР», відповідно до якої профільний комплект обов'язкового примірника серед інших бібліотек одержала Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека ВАСГН (Харків). Після закінчення Великої Вітчизняної війни установі було надано право одержання обов'язкового повного союзного примірника творів друку. Із 1953 р. бібліотека отримала право систематично поповнювати свої фонди авторефератами дисертацій сільськогосподарської тематики.

Після переїзду до Києва книгозбірня користувалася платним обов'язковим примірником, що надходив із ЦКНБ (м. Москва), але це був так званий «відсів» обов'язкового примірника видань. Було розроблено координаційні тематичні плани комплектування найбільших бібліотек Києва, за якими бібліотека одержувала значну частину союзних відомчих видань сільськогосподарської тематики.

Важливим для поповнення галузевою інформацією фондів ЦНСГБ стало рішення Колегії Держкомвидаву УРСР «Про республіканські міжвідомчі тематичні наукові, науково-технічні і науково-методичні збірки» від 13 серпня 1973 р. Статус бібліотеки-депозитарію ЦНСГБ отримала 29 жовтня 1975 р. згідно з розпорядженням Ради Міністрів УРСР № 830-Р.

Після проголошення незалежності України у зв'язку з ліквідацією колишньої системи книгозабезпечення та фінансовими негараздами завдання й функції бібліотеки змінилися, вона стала головним координаційним, науково-дослідницьким, бібліотечно-інформаційним і методичним центром мережі сільськогосподарських бібліотек. Зважаючи на це, було прийнято низку директивних документів щодо одержання видань НДУ мережі НААН.

Наразі одержання обов'язкового безоплатного примірника видань є найпріоритетнішим і найстабільнішим джерелом комплектування ННСГБ НААН в умовах дефіциту коштів на придбання документів.

М. В. Лашко

Марія Грінченко в зарубіжній історіографії

Із проголошенням незалежності України в 1991 р. дослідники почали звертатися до аналізу окремих явищ і процесів минулого, педагогічних персоналій, які раніше з різних причин не вивчалися. До когорти вітчизняних педагогів, теоретичні погляди яких тривалий час не були включені до педагогічної науки, належить М. Грінченко. Дослідження її педагогічної та просвітницької діяльності радянського періоду відзначалися тенденційністю, упередженістю, ідеологізацією. Проте в зарубіжній історіографії звучала протилежна думка. Активна громадська й просвітницька робота Марії Миколаївни удостоювалася високих оцінок сучасників ще за її життя.

Однією з перших прижиттєвих публікацій є стаття М. Возняка «З перших років письменницької діяльності Бориса Грінченка» у Літературно-науковому віснику 1926 р., де наводиться інформація про участь М. Грінченко у видавничій і письменницькій роботі чоловіка [1].

У 1928 р. газета «Свобода» надрукувала некролог, у якому йшлося про життя та діяльність М. Грінченко в контексті боротьби за українську ідею. У ньому наголошено, що зі смертю діячки Всеукраїнська академія наук втратила цінного співробітника, а українське письменство й громадськість – одного з найяскравіших представників національно-політичного руху [2]. Некролог подібного змісту (1928) опублікував Д. Дорошенко на сторінках львівської газети «Діло» [3]. У статті О. Лугового «Визначне жіноцтво України» (1942) висвітлено діяльність М. Грінченко в Чернігові, де вона разом з Б. Грінченком докладала чималих зусиль для підвищення культурно-освітнього рівня селянства. Зокрема, Марія Миколаївна організувала земські книгарні, впорядкувала Шевченківський музей, писала оповідання для селян. Після смерті чоловіка редагувала Словник живої української мови [4].

С. Русова, добре знаючи діячку особисто, у праці «Наші визначні жінки» (1945) зобразила її як борця за українську мову та українську школу, уперше дослідила її зв'язки з видатними представниками національно-просвітнього руху другої половини ХІХ – початку ХХ ст. [5].

Закордонні вчені не обійшли увагою й літературну діяльність М. Грінченко. Зокрема, О. Кравченко у праці «Ібсен в українській літературі» (1981) висвітлив її перекладацьку роботу [6].

Про просвітницьку та громадську діяльність Марії Миколаївни йдеться в праці В. Павловського «Перше українське жіноче об'єднання в Києві (1901–1905)» (1987), де розглянуто функціонування об'єднання «Жіноча громада», серед ініціаторів створення якого та його активних членів була й М. Грінченко [7]. Л. Смоляр у статті «Участь жіноцтва у діяльності громад» (1998) розкрила роль діячки в просвітницькому русі в Україні на початку ХХ ст. [8]. В іншій публікації «Марія Загірна-Грінченко – жінка незламного духу (1863–1928)» (2002) її зображено як творця науково-популярної книжки [9].

Список використаних джерел

1. Возняк М. З перших років письменницької діяльності Б. Грінченка / М. Возняк // Літ.-наук. вісн. – 1926. – Т. 90. – Кн. 5.
2. Памяти Марії Загірньої (1863–1928) // Свобода. – 1928. – Т. XXXVI, № 188. – 14 серп. – С 2.
3. Дорошенко Д. Марія Грінченкова / Дм. Дорошенко // Діло. – 1928. – 29 лип. – Ч. 167. – С. 2–3.
4. Луговий О. Визначне жіноцтво України: істор. життєписи / Олександр Луговий. – Торонто : Накладом автора, 1942. – 252 с.
5. Русова С. Наші визначні жінки: літературні характеристики-силуети. – Вінніпег, Канада, 1945. – 107 с.
6. Кравченко О. Ібсен в українській літературі / Осип Кравченко // Альм. Укр. Нар. Союзу на рік 1981. – Нью-Йорк, 1981. – С. 219–231.
7. Павловський В. Перше українське жіноче об'єднання в Києві (1901–1905) / Вадим Павловський // Сучасність. – 1987. – Ч. 5 (313). – С. 54–66.
8. Смоляр Л. Участь жіноцтва у діяльності громад / Людмила Смоляр // Сучасність. – 1998. – № 9. – С. 76–90.
9. Смоляр Л. Марія Загірна-Грінченко – жінка незламного духу (1863–1928) / Людмила Смоляр // Наше життя. – 2002. – Ч. 4. – С. 1–3.

О. П. Міхно

Класифікація джерельної бази дослідження психолого-педагогічної характеристики особистості учня в історії розвитку вітчизняної школи та педагогічної науки

У результаті аналітико-синтетичної роботи нами розроблено класифікацію джерел вивчення психолого-педагогічної характеристики особистості учня в історії розвитку вітчизняної школи та педагогічної науки. На нашу думку, на відміну від дослідження педагогічних систем, дослідження педагогічного процесу (а складання характеристики – це,

безумовно, процес) потребує систематизації джерел не за хронологічною чи типовою ознакою, а за характером відображення в них педагогічної дійсності. Це важливо насамперед тому, що процесу складання характеристики (теоретично-психологічної й практично-педагогічної) передує значно триваліший процес – вивчення учня. Здійснюючи таке історико-педагогічне дослідження, необхідно чітко розмежовувати ці два процеси. Так, офіційні документи, рекомендації, інструкції, дисертації, монографії тощо відображають переважно теоретично-психологічний і почасти навчально-методичний аспекти складання характеристики. Але ж результат цього вивчення – власне характеристику – оформлює вчитель у вигляді офіційного документа. Тому непомітна в потоці офіціозу, але найцікавіша сторона характеристик – внутрішня – представлена в самих текстах, які є результатом вивчення учня й становлять особливий дослідницький інтерес. Враховуючи вищевикладене, джерельну базу дослідження психолого-педагогічної характеристики особистості учня в історії розвитку вітчизняної школи та педагогічної науки об'єднано нами в п'ять груп:

1) офіційні джерела, які на державному рівні регламентують складання характеристики;

2) офіційні джерела на рівні окремого навчального закладу: протоколи педагогічних рад, семінарів, накази окремого навчального закладу;

3) науково-педагогічні джерела: дисертації, монографії, статті, у яких розглядаються теоретичні питання складання характеристики учня;

4) методична література й узагальнення практичного досвіду складання характеристики: навчальні посібники, методичні рекомендації;

5) тексти характеристик учнів.

Отже, сучасна джерельна база представлена документами, що відображають два аспекти процесу складання характеристики учня: теоретично-психологічний (перші три групи джерел) і практично-педагогічний (четверта та п'ята групи). Класифікація їх за характером відображення педагогічної дійсності є важливою передумовою для проведення повноцінного історико-педагогічного дослідження процесу складання психолого-педагогічної характеристики.

В. В. Олійник

Національний компонент в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти України (1917–2017): до історіографії проблеми

Важливу роль в історико-педагогічному науковому дослідженні відіграє історіографічний метод, який дає змогу структурувати роботу, визначити мету, завдання, узагальнити доробок науковців у межах визначеної теми, виділити коло питань, які потребують розгляду. Цей метод як загальнотеоретичний підхід до здійснення історико-педагогічних пошуків

обґрунтував український учений Н. Гупан: «У вузькому розумінні – це історіографія окремої проблеми, наприклад, розвитку школи, освіти, педагогічної думки тощо або аналіз досліджень певного хронологічного періоду (декількох десятиріч, століття)» [20, с. 7–8].

До проблеми вивчення історіографії розвитку загальної середньої освіти України у визначених хронологічних межах зверталися сучасні історики педагогіки Л. Березівська, Н. Гупан [8; 9; 11; 20]. Їхні методологічні підходи стали основою авторської періодизації історіографії розглядуваного процесу.

Історіографію проблеми поступу національного компонента в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти України (1917–2017) висвітлюємо в історико-педагогічному аспекті. Відповідно до цього виділено чотири періоди: I – історіографія доби Української революції (1917–1921); II – історіографія радянського періоду (1919–1930) – радянізація українського суспільства; III період – історіографія радянської доби в умовах тоталітарного суспільства (1930–1991); IV – історіографія незалежної України (1991–2017). Зазначимо, що праці науковців, освітян кожного періоду про досліджуваний феномен розглядаємо як джерела, а деякі матеріали, що охоплюють кілька історичних періодів розвитку школи, – водночас як історіографічні і як джерела з досліджуваної проблеми.

Питання організації освітнього процесу на національних засадах (зміст, методи та форми) доби Української революції (1917–1921) і радянського періоду (1919–1930) побіжно висвітлювалися в працях тогочасних українських педагогів (В. Дурдуківського, О. Дорошкевича, К. Лебединцева, О. Музиченка, С. Русової, Я. Чепіги, С. Черкасенка та ін.), аналізуються в розвідках сучасних вітчизняних учених (Л. Березівської, А. Боровика, Н. Гупана, О. Любара, О. Сухомлинської та ін.), які містять цінний фактологічний матеріал із досліджуваної проблеми [23; 25; 29; 35; 1–12; 17; 20; 24; 31–33].

У радянську добу в умовах тоталітарного суспільства (1930–1991) перестає існувати українська та формується радянська офіційна історико-педагогічна історіографія. Праці радянських учених періоду 30–80-х років написані на основі марксистсько-ленінської методології, партійно-класового підходу, тому вони мають суто ідеологічне забарвлення. Окреслену проблему певною мірою порушують дослідники радянської доби (Є. Березняк, А. Бондар, М. Гриценко, О. Дзeverін, Б. Кобзар та ін.) у розвідках щодо розвитку освіти й школи [19; 28].

Із проголошенням незалежності України поступово відроджується українська історико-педагогічна історіографія, з'являються дослідження вітчизняних науковців, де в рамках сучасної історико-педагогічної парадигми серед інших проблем побіжно розкриваються окремі аспекти розглядуваної теми, а саме: відродження української мови як мови навчання й навчального предмета, інших українознавчих предметів (література, географія та історія України, українознавство), що є складниками національного компонента в змісті освіти, описано за такими напрямками: *реформування загальної*

середньої освіти в Україні в ХХ столітті (Л. Березівська, Н. Гупан, О. Сухомлинська та ін.); *розвиток історії освіти та школи в 1917–1920 рр.* (Л. Березівська, І. Зайченко, О. Сухомлинська та ін.); *розвиток початкової, середньої школи й педагогічної думки в добу Української революції (1917–1921 рр.)* (Л. Березівська, Л. Дояр, І. Зайченко, О. Кірдан, Н. Коляда, Н. Кудикіна, М. Кукурудзяк, О. Михайличенко, М. Смольницька, М. Собчинська, О. Сухомлинська та ін.); *внесок вітчизняних педагогів у розвиток національної освіти й виховання* (Н. Антонєць (Н. Копиленко), Л. Березівська, Л. Бондар, Н. Гупан, В. Даниленко, Н. Дічек, А. Кравченко, Л. Ніколенко, Н. Побірченко, О. Пометун, Т. Філімонова та ін.) [1–7; 10; 12; 22; 26; 27].

Питання щодо впровадження в зміст освіти рідної мови як одного із складників національного компонента в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти України висвітлено в працях українських учених за такими напрямками: *українізація загальноосвітніх шкіл у 1917–1921 рр.* (А. Боровик, О. Завальнюк, Ю. Телячий та ін.); *формування концепції української національної школи* (А. Алексюк, О. Вишневський, С. Гончаренко, А. Погрібний, О. Савченко, Б. Степанишин, В. Стрілько); *гуманізація початкової школи* (А. Бойко, О. Савченко); *концепція мовної освіти* (Н. Бондаренко, А. Бурячок, М. Вашуленко, С. Єрмоленко, Л. Мацько, М. Міщенко); *національна освіта незалежної України ХХІ ст.* (Л. Березівська, О. Сухомлинська та ін.) [1–12; 15; 16; 17; 18; 30; 31; 33].

Окремі розвідки дослідників присвячені українським звичаям і традиціям, національному компоненту в змісті освіти й вихованні учнів, зокрема: *вивчення народознавства в середній загальноосвітній школі* (Н. Бібік, Г. Горинь, С. Жовнір-Коструба, П. Ігнатенко, П. Кононенко, Ю. Руденко, М. Стельмахович, М. Струнка, Є. Сявавко); *концепція виховання підростаючого покоління* (І. Бех, О. Киричук) [13; 14; 24; 34].

Отже, історіографічний аналіз наукових праць із теми дослідження засвідчив, що в українській історіографії відсутнє системне вивчення процесу запровадження національного компонента в освітню діяльність закладів загальної середньої освіти України (1917–2017) в історичному поступі школи. У зв'язку з цим потребує подальшого ґрунтовного дослідження низка питань: періодизація розвитку освітнього процесу на національному ґрунті в закладах загальної середньої освіти в обраних хронологічних межах; чинники впливу на організацію освітнього процесу на національних засадах у початкових і середніх навчальних закладах; зміст, методи, форми, технології навчання й виховання учнів на національному принципі. Здійснивши першу спробу системного аналізу історіографії проблеми, надалі сконцентруємо увагу на вивченні історіографії кожного періоду відповідно до авторської періодизації.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Журнал «Рідна школа» як джерело історії реформування загальної середньої освіти в Україні: концепції і проекти (1991–2002) / Л. Д. Березівська

- // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – Херсонський державний університет. – 2018. – Вип. LXXXI. Т. 1. – С. 9–16.
2. Березівська Л. Д. Періодизація реформування шкільної освіти в Україні за радянської доби (1919–1991)» / Л. Д. Березівська // Історико-педагогічний альманах : Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини, 2011. – № 1. – С. 44–48.
 3. Березівська Л. Д. Проблема реформування системи освіти в Україні на сторінках журналу «Вільна українська школа (1917–1920) / Л. Д. Березівська // Зб. наук. пр. Спец. вип. «До витоків становлення української педагогічної думки». – Київ : Науковий світ, 2002. – С. 51.
 4. Березівська Л. Д. Радянська реформа загальноосвітньої і професійної школи у руслі зародження демократичних змін в УРСР (1984–1988) / Л. Д. Березівська // Молодь і ринок. – 2008. – № 1. – С. 36.
 5. Березівська Л. Д. Радянська реформа про зміцнення зв'язку школи з життям (1956–1964) / Л. Д. Березівська // Шлях освіти. – 2007. – № 14. – С. 42–47.
 6. Березівська Л. Д. Реформа шкільної освіти в добу Центральної Ради як перший національний досвід / Л. Д. Березівська // Шлях освіти. – 2006. – № 2. – С. 40–46.
 7. Березівська Л. Д. Реформування загальної середньої освіти в перше десятиліття незалежної України : нормативно-правові документи (1991–2002) / Березівська Л. Д. // Modernization of educational system: world trends and national peculiarities : International scientific conference, february 23rd, 2018 / Vytautas Magnus University. – Kaunas, 2018. – P. 122–125. – Бібліогр.: 7 назв.
 8. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ ст.: історіографія питання / Л. Д. Березівська // Історико-педагогічний альманах. – 2009. – № 1. – С. 15–28.
 9. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в період Української національно-демократичної революції (1917–1920): історіографія питання / Л. Д. Березівська // Обрії. – 2011. – № 2. – С. 10–12.
 10. Березівська Л. Д. Розробка Наркомосом УСРР системи шкільної освіти та її апробація в контексті соціально-економічних та суспільно-політичних детермінант (1920–1924) / Л. Д. Березівська // Історико-педагогічний альманах : НАПН України ; Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини ; Всеукр. асоціація істориків педагогіки, 2007. – № 1. – С. 12–29.
 11. Березівська Л. Д. Спроби реформування шкільної освіти в імперську добу (1899–1917): історіографія та джерела дослідження / Л. Д. Березівська // Історико-педагогічний альманах. – 2017. – № 1. – С. 32–30.
 12. Березівська Л. Д. Шкільна реформа в Україні початку 90-х років ХХ століття як перехідний період до особистісно орієнтованої парадигми освіти / Лариса Березівська // Педагогічна і психологічна науки України : зб. наук. праць : в 5 т. – Київ : Пед. думка, 2012. – Т. 1 : Загальна педагогіка та філософія освіти. – С. 180–190.
 13. Бех І. Д. Концепція виховання особистості / І. Д. Бех // Рад. шк. – 1991. – № 5. – С. 40–47.
 14. Бібік Н. М. Народознавство (Проект програми для 1–3 класів трирічної початкової школи) / Н. М. Бібік, М. Л. Струнка // Почат. шк. – 1992. – № 3/4.
 15. Бойко А. М. Гуманізація початкової школи – основа розбудови цілісної системи національної освіти / А. М. Бойко // Почат. шк. – 1993. – № 12.
 16. Бондаренко Н. В. Про концепцію мовної освіти національних спільнот в Україні / Н. В. Бондаренко // Початкова шк. – 1995. – № 10/11. – С. 24–27.
 17. Боровик А. М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917–1920 рр.). – Чернігів : КП «Вид-во «Чернігівські обереги», 2008. – 368 с.
 18. Вашуленко М. Державний освітній стандарт з української мови (початкова ланка) / Микола Вашуленко // Початкова шк. – 1997. – № 2. – С. 2–5.

19. Гриценко М. С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965) / М. С. Гриценко. – Київ : Рад. шк., 1966. – 76 с.
20. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Н. М. Гупан. – Київ : А.П.Н., 2002. – 224 с.
21. Завальнюк О. М. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920) / О. М. Завальнюк, Ю. В. Телячий. – Кам'янець-Подільський : «Абетка НОВА», 2001. – 212 с.
22. Кукурудзяк М. Г. З історії національної школи і педагогічної думки в Українській Народній Республіці / М. Г. Кукурудзяк, М. М. Собчинська. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 1997. – 175 с.
23. Лебединцев К. Демократизація школи та інтереси культури / К. Лебединцев // ВУШ. – 1919–1920. – № 4–5. – С. 132–139.
24. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : [навч. посіб.] / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко ; за ред. О. О. Любара. – Київ : Т-во «Знання», КОО, 2003. – 450 с.
25. Музиченко О. Питання про єдину школу на Україні / О. Музиченко // ВУШ. – 1918–1919. – № 8–9. – С. 85–89.
26. Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (XX століття) : навч.-метод. посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської, В. С. Курила. – Луганськ : Вид-во ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2010. – 444 с.
27. Нариси історії українського шкільництва: 1905–1933 : навч. посіб. : [О. В. Сухомлинська та ін.] ; [за ред. О. В. Сухомлинської]. – Київ : Заповіт, 1996. – 304 с.
28. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР : (1917–1967) : [монографія] / А. Г. Бондар, О. Г. Дзевєрін, Б. С. Кобзар та ін.; відп. ред. А. Г. Бондар. – Київ : Рад. шк., 1967. – 482 с.
29. Русова С. Ф. Другий Всеукраїнський учительський з'їзд. Націоналізація школи / С. Ф. Русова // Пед. журн. – 1917. – № 7–12. – С. 57–69.
30. Савченко О. Я. Етапи реформування змісту шкільної освіти в Україні за роки незалежності / О. Я. Савченко // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002 : зб. наук. праць до 10-річчя АПН України. – Харків : «ОВС», 2002. – Ч. 1. – С. 210–227.
31. Сухомлинська О. В. До питання про розвиток змісту загальної середньої освіти / О. В. Сухомлинська // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. праць. – Чернівці : Рута, 2003. – Вип. 176 : Педагогіка і психологія. – С. 161–171.
32. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – Київ : А.П.Н., 2003. – 68 с.
33. Сухомлинська О. В. Програми національного виховання в умовах освітніх цивілізаційних змін / Ольга Сухомлинська // Шлях освіти. – 2010. – № 4. – С. 4–8.
34. Українознавство (стандарт навчального інтегративного курсу): проект // П. П. Кононенко та ін. // Почат. шк. – 1994. – № 12.
35. Черкасенко С. Кілька слів про українізацію школи / С. Черкасенко // ВУШ. – 1917. – № 2. – С. 68–74.

І. Є. Петреченко

«Черниговского наместничества топографическое описание» О. Шафонського як джерело з історії розвитку освіти на Чернігівщині

«Черниговского наместничества топографическое описание» було підготовлене в 1786 р. високоосвіченим урядовцем О. Шафонським [1].

У своїй праці дослідник навів цікаві відомості про розвиток освіти на Чернігівщині в другій половині XVIII ст. О. Шафонський підкреслив загальну схильність місцевого населення до навчання: «Должно малороссиянам ту справедливость отдать, что они охотно в науки вступают, так что не только достаточных, но и самые бедные мещанские и козачие дети, с доброй воли в... училища идут,... и, терпя голод и холод и всю скудность и нужду, охотно и прележно учатся». Водночас він відзначив низький рівень розвитку освіти в краї: «Бедное содержание учителей, а от того и недостаток в хороших учителях и в книгах, причиною, что наука и просвещение по сие время в сем краю весьма в худом и бедном состоянии находится» [2, с. 35].

Початкову освіту мешканці Чернігівського намісництва традиційно здобували в церковноприходських школах. Щодо навчання дітей із козацько-старшинських і дворянських родин О. Шафонський писав: «по неимению еще порядочных гимназий и университетов, достаточные дворяне содержат учителями иноземцев, а другие отдают в Москве, Петербурге и других местах в училища, в кадетские разные корпуса, а некоторые посылают и в чужие края» [2, с. 35, 286, 338, 380, 420, 464, 515, 543, 567, 597, 627, 664].

Окремий параграф дослідник присвятив Чернігівській духовній семінарії, створеній 1776 р. на базі Чернігівського колегіуму. У 1786 р. тут навчалось 269 осіб. Основний контингент студентів складався переважно з «священно- и церковнослужительских, мещанских и частию из козачих детей». Викладачами тут зазвичай працювали випускники цього навчального закладу. Освіту студенти традиційно здобували в класах інфіми, граматики, синтаксими, поезики, риторики та філософії [2, с. 281–282].

О. Шафонський критично відгукнувся про загальний рівень навчання в духовній семінарії, зазначивши, що тут «учение слабое и ограниченное». «Юношество..., – писав дослідник, – более ничего не научается, как одному мертвому, латинскому и то весьма слабому языку, который ему после или весьма редко, или вовсе ни к чему не пользует. Касательно до настоящих наук, разум и душу исправляющих, яко: богословия, арифметики, истории, географии, математики, физики, естественного права, практической филозофии или морали и до других наук, которые к филозофическому факультету принадлежат, то об них не только ученики, но и сами учителя и понятия не имеют» [2, с. 282–283].

Звернув увагу О. Шафонський і на погане матеріальне забезпечення учнів та викладачів семінарії, яке «бедно и скудно». Водночас він віддав належне студентам, які, попри «бедственное состояние», «добровольно и охотно все бремя горести, скудости и нужды для того только несут, чтобы чему-нибудь научится. Из сих-то бедняков Россия всегда имела ученых и достойных людей в духовном и светском звании и особливо во врачебной науке» [2, с. 283–284].

Список використаних джерел

1. Петреченко І. Описи Чернігівського намісництва останньої чверті XVIII ст. : історія створення // Сіверянський літопис. – 2005. – № 4–5. – С. 31–42 ; № 6. – С. 61–77.
2. Шафонский А. Ф. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малой России, из частей коей оно наместничество составлено. – Киев : В университетской типографии, 1851. – 697 с.

Р. Р. Гаманко

Проблема розвитку вищої духовної освіти початку XX ст. у сучасній українській історіографії

Історія вищої духовної освіти є невід'ємною складовою частиною історико-педагогічного процесу. Вивчення позитивного досвіду в цій галузі, яка має глибоке історичне коріння та тісно пов'язана із соціально-економічними й політичними процесами, є важливим як для теорії, так і для практики.

Започаткували дослідження діяльності Київської духовної академії та доробку її викладацького складу В. Аскоченський, Ф. Тітов, С. Голубев, В. Петров, С. Сірополко та ін. У радянській історіографії проблеми духовної освіти перебували на периферії наукових розвідок. Сучасний етап історіографії характеризується активізацією досліджень історії Київської духовної академії. Різні аспекти функціонування духовної вищої освіти аналізують у своїх працях В. Бурега, Д. Степовик, Н. Шип, А. Жуковський, І. Власовський, В. Фазан та ін. Історіографію науково-педагогічних ідей і діяльності викладачів зазначеного закладу в другій половині XIX – початку XX ст. частково висвітлено в монографіях і дисертаціях В. Брюховецького, С. Зайцевої, С. Кузьміної, Н. Полторацької, Т. Твердохліба, М. Ткачук. На особливу увагу заслуговує науковий доробок Н. Шип, де розглядається становлення та розвиток Київської духовної академії в культурно-освітнянському просторі України в 1818–1919 рр.

Окрему групу праць становлять розвідки, присвячені вивченню історії богословського факультету Кам'янець-Подільського університету. Особливо важливим періодом в історіографії досліджуваної теми були 20–30-ті рр. XX ст. Перші оригінальні матеріали із зазначеної проблеми написано в еміграції, переважно учасниками подій: В. Бідновим, Д. Дорошенком, І. Огієнком, В. Приходьком. Важливе місце в історіографії проблеми посідають праці видатного українського церковного діяча В. Липківського, на думку якого, саме в Кам'янці-Подільському містився основний осередок українського церковного руху. Серед сучасних дослідників необхідно відзначити внесок у розроблення порушеної проблеми В. Завальнюка та В. Адамського, які використовують сучасні методологічні підходи, залучають до джерельної бази матеріали центральних і регіональних архівів.

Таким чином, аналіз історіографічного доробку з досліджуваної теми дав змогу визначити коло науковців, які долучилися до її розробки. Сучасний

стан вітчизняної історіографії характеризується появою низки ґрунтовних праць, у яких висвітлюються раніше втаємничені питання, переглядаються усталені погляди на становлення та функціонування Київської духовної академії, богословського факультету Кам'янець-Подільського університету.

Є. Ф. Демида

Біобібліографія М. М. Ланге (1858–1921) у структурі електронного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Зважаючи на розбудовчі процеси, які відбуваються в системі освіти нашої держави, актуальними є дослідження життєвого й творчого шляху видатних діячів української освіти та науки кінця ХІХ – початку ХХ ст. Цей хронологічний проміжок історики називають добою національно-культурного відродження, коли на теренах України активно розвивалося культурно-освітнє й громадсько-політичне життя, зростала національна самосвідомість. Прогресивно налаштовані представники науково-освітнього середовища тих часів прагнули не лише бути високо кваліфікованими у своїй галузі, а й докладали значних зусиль для вирішення соціальних проблем і модернізації освіти. В історико-біографічних розвідках означеного періоду акумульовано цінні ідеї вітчизняних діячів щодо реформування освітньої сфери, вивчення яких дає можливість актуалізувати їхні погляди в контексті сучасних трансформацій освітнього простору.

Із метою науково-інформаційного забезпечення досліджень з історії освіти, педагогічного джерелознавства й біографістики в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського створюється система документних та електронних ресурсів біографічної інформації. Вагомим компонентом цієї системи став віртуальний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу», розміщений на веб-порталі книгозбірні. Структуру ресурсу утворюють іменні сегменти. Кожний із них містить масив інформації, що розкриває життєвий і творчий шлях представленої особи. Один із сегментів присвячено яскравій постаті в історії вітчизняної психології, філософії та педагогічної думки кінця ХІХ – початку ХХ ст. Миколі Миколайовичу Ланге (1858–1921).

Професор М. М. Ланге належить до когорти видатних представників одеської науково-педагогічної школи. Із 1888 р. і до кінця свого життя він мешкав в Одесі й працював у Новоросійському (Одеському) університеті, де завідував кафедрою філософії та декілька років очолював історико-філологічний факультет. В університеті М. М. Ланге викладав вступ до філософії, історію філософії, психологію, історію педагогіки, основи дидактики, естетику. Студенти високо оцінювали професора як наукового керівника й наставника та відзначали його неабияку лекторську майстерність. Учнями М. М. Ланге вважали себе такі визначні особистості,

як М. А. Ганс, М. І. Гордієвський, Д. Г. Елькін, О. Ф. Музиченко, Г. В. Флоровський та ін.

Результати науково-дослідницької діяльності М. М. Ланге стали значним внеском у розвиток світової психологічної науки. Він створив у Новоросійському університеті одну з перших у Російській імперії психологічну лабораторію й вважається одним із засновників вітчизняної експериментальної психології. До наукового доробку ученого належать також праці з філософії, логіки, етики, педагогіки.

М. М. Ланге здійснював активну громадсько-педагогічну діяльність, прагнучи вдосконалення й оновлення освітнього простору Одещини. Його робота була спрямована на вирішення проблем і реформування не тільки вищої, а й початкової, середньої та позашкільної освіти.

Микола Миколайович залишив після себе велику творчу спадщину, що, безумовно, привертала увагу дослідників. Проте вона настільки глибока й багатовекторна, що потребує подальшого вивчення та оцінки з позицій сьогодення.

Науково-бібліографічним супроводом досліджень біографії та творчого доробку М. М. Ланге можуть стати біобібліографічні списки, розміщені в рубриках іменного сегмента вченого в електронному ресурсі «Видатні педагоги України та світу»: «Праці М. М. Ланге», «Публікації про життя та діяльність М. М. Ланге».

У рубриці «Праці М. М. Ланге» презентовано друковані твори, видані за життя дослідника. Ці праці зберігаються у фонді рідкісних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та є частиною наукового об'єкта, що становить національне надбання України (згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 1709 від 19.12.2001 р.). Серед представлених робіт – докторська дисертація «Психологічні дослідження. Закон перцепції. Теорія вольової уваги» (1893); монографія «Психологія» (1914), «Підручник логіки» (1898); статті, виступи, переклади, огляди, листи, опубліковані на сторінках «Журналу Міністерства народної освіти» (1891; 1900), часописів «Питання філософії і психології» (1889–1895) та «Російська школа» (1891); публікації, розміщені в універсальних енциклопедичних словниках братів Гранат (1911–1914) і Брокгауза й Ефрона (1898); навчальні книги, перекладені з німецької, у виданні яких М. М. Ланге брав участь як науковий редактор та автор вступних статей: «Вступ до психології» В. Вундта (1912), «Вступ до філософії» Г. Корнеліуса (1905), «Основи психології» Г. Еббінгауса (1912), «Підручник психології» В. Єрузалема (1911; 1915; 1917), нариси з психології дослідження Е. Маха «Пізнання й помилковість» (1909). Також у цій рубриці вміщено бібліографічні описи післяжиттєвих публікацій праць дослідника в хрестоматійних збірках, науковій періодиці та окремими виданнями. Подано відомості про оприлюднені документи з особистого архіву вченого на сторінках монографії «Наукова спадщина М. М. Ланге в університетській бібліотеці» (2010), підготовленій науковцями Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Презентовано й бібліографічний

показчик друкованих творів М. М. Ланге та літератури про нього, вміщений у цій книжці.

У рубриці «Публікації про життя та діяльність М. М. Ланге» висвітлено біографічні матеріали про науковця в різних універсальних і галузевих енциклопедіях, словниках, довідниках і навчальних посібниках для вищої школи. Подано також інформацію про дисертації, монографії, підручники, статті, у яких аналізується внесок М. М. Ланге в розвиток психологічної науки й філософії. Це праці авторитетних учених минулого століття й сучасності: Л. Н. Акімової, Б. Г. Ананьєва, О. О. Буділової, Т. В. Косма, Г. С. Костюка, А. В. Петровського, І. М. Пивоварчик, В. А. Роменця, Л. М. Сумарокової, Б. М. Теплової, О. Я. Чебикіна, М. Г. Ярошевського та ін. Помітна частка презентованих у рубриці джерел – роботи, у яких висвітлено педагогічні ідеї й громадсько-освітню діяльність М. М. Ланге. Серед цих документів – автореферати дисертацій, монографії, статті із збірників наукових праць, наукових періодичних видань, тези науково-практичних конференцій. У своїх дослідженнях Г. В. Корнюш, Л. Ф. Курило, Ю. А. Надольська, О. В. Невмержицька, Т. М. Шершун та ін. науковці розкривають різні сторони історико-педагогічної спадщини М. М. Ланге.

Отже, в електронному ресурсі «Видатні педагоги України та світу» зібрано значний обсяг бібліографічної інформації, яку науковці можуть використати як джерельну базу дослідження творчої біографії одного з найвидатніших представників вітчизняної науки та освіти кінця XIX – початку XX ст. М. М. Ланге.

А. А. Мишак

Бібліотеки України XIX – початку XX ст.: історіографія дослідження та джерельна база

Оцінюючи стан дослідження мережі бібліотек України в контексті історії України XIX – початку XX ст., слід відзначити, що найбільш репрезентативними є соціально-культурний і соціально-освітній аспекти наукових розвідок. Серед них чільне місце посідають праці, написані безпосередньо працівниками бібліотек України, а також громадськими діячами, причетними до створення книгозбірень (М. Беккером, Г. Ге, А. Гавриїлем, М. Попруженком, А. Скальковським, В. Шенфінкель, В. Яковлевим). Крім того, цінними є роботи відомих українських дослідників: Д. Багалія, М. Грушевського, Д. Дорошенка, Н. Полонської-Василенко, С. Єфремова, С. Сірополка, С. Русової та ін., у яких подано аналіз як культурно-національного руху в Україні загалом, так і окремих його складників, зокрема й просвітництва, видавничої та бібліотечної справи.

Під час дослідження зазначеної проблеми стануть у пригоді й матеріали з'їздів працівників позашкільної освіти, бібліотекарів, праці книгознавців і бібліотекознавців (Д. Балики, К. Дерунова, К. Рубинського, С. Сірополка та ін.), де узагальнено досвід організації бібліотек, відображено

умови створення й діяльності деяких книгозбірень і приватних «кабінетів для читання», склад фондів і контингент читачів. На особливу увагу заслуговують роботи видатного українського бібліотекознавця С. Сірополка, який, крім теоретичних аспектів бібліотекознавства («Короткий курс бібліотекознавства», 1924 р., «Народні бібліотеки», 1912 р.), оприлюднив значний обсяг фактичних матеріалів про відкриття та розвиток бібліотек: народних, громадських, шкільних тощо. Закономірності й загальні риси процесу зародження громадських бібліотек Російської імперії, зокрема й у містах України, розкрив К. Дерунов у своїй розвідці «Типичные черты в эволюции русской общественной библиотеки».

Значним внеском у висвітлення теми стали наукові праці 20–30-х рр. ХХ ст. Так, у роботі відомого книгознавця С. Маслова «Друкарство в Україні в кінці XVI–XVIII ст.» (1924 р.) розкрито історію розвитку українського книгодрукування. Історію бібліотек як складову частину історико-культурного процесу простежив Д. Балака в праці «Бібліотека в минулому» (1925 р.). Низку досліджень В. Ігнатієнка присвячено розвитку українських періодичних видань. Стаття Н. Полонської-Василенко «Перша бібліотека на Південній Україні та її доля» (1930 р.) містить дані про книгозбірню князя Г. Потьомкіна.

Новий етап у вивченні історико-бібліотекознавчих питань розпочався з проголошенням державної незалежності України. Він характеризується залученням до наукового обігу широкого кола історичних джерел, доланням догматичних штампів у висвітленні історичного процесу. Важливими для розкриття проблеми дослідження є загальнотеоретичні праці В. Сарбея, О. Коновця, М. Поповича. Окрему групу становлять праці українських бібліотекознавців і бібліографознавців, книгознавців: Л. Дубровіної, Т. Ківшар, М. Слободяника, М. Кушнарєнко, А. Чачко, Т. Новальської, Л. Одинокі, М. Ашарєнкової, В. Бабича, Г. Ковальчук, М. Онищенко, Л. Каліберди. Науковий доробок сучасних учених є важливим теоретичним підґрунтям для дослідження цієї теми.

Важливу складову частину історіографічної бази являють собою роботи істориків діаспори. Одні з найпомітніших – ґрунтовні розвідки української культури, здійснені ще в 20–30-х рр. ХХ ст. за редакцією Д. Антоновича, І. Крип'якевича та І. Огієнка. У них зосереджено цінні відомості про розвиток вітчизняної культури, освіти, книгодрукування, бібліотечної та музейної справи від найдавніших до новітніх часів. У 80-х рр. ХХ ст. розробку загальних питань поступу української культури продовжив М. Семчишин.

У 90-х роках ХХ ст. в Україні перевидано нариси української історії відомих дослідників діаспори: Д. Дорошенка, Н. Полонської-Василенко, О. Субтельного, І. Лисяка-Рудницького, написано низку дисертацій: А. Волинець (А. Радзівіло), Л. Бандилко, М. Зніщенко, В. Мозгової, у яких об'єктом спеціального вивчення стали проблеми становлення й розвитку бібліотек різних типів, розглянуто умови виникнення бібліотек-ліцеїв, дитячих бібліотек, приватних книгозбірень при книжкових магазинах, а

також діяльність народних бібліотек, облаштованих громадськими установами та товариствами.

Осмислення й об'єктивне відтворення регіональної історії бібліотечної справи як складової частини вітчизняної історії культури, виявлення її особливостей, зумовлених своєрідністю історичного шляху, спонукало до більш детального вивчення історії як окремих бібліотек, так і бібліотечної системи загалом.

А. В. Очеретяний

Аспекти дослідження проблеми формування життєвих цінностей студентів у контексті здобуття ними вищої освіти

Підвищений інтерес дослідників до формування життєвих цінностей студентів зумовлений тим, що молодь завжди була важливим суб'єктом моральних, економічних, політичних, соціальних змін у державі та потужною інноваційною силою розвитку демократичного громадянського суспільства.

Життєві цінності студента розглядаються вітчизняними та американськими науковцями як основні його життєві орієнтири, котрі детермінують майбутню професійну спрямованість, визначають зміст навчально-виховної діяльності в закладі вищої освіти й окреслюють стиль і масштаби соціальної активності [1–3].

Педагогічний аспект дослідження проблеми передбачає вивчення специфіки формування життєвих цінностей студентів у контексті здобуття ними вищої освіти з використанням так званих «чотирьох ключів до здобуття знань та підготовки до кар'єри» (як це відбувається в закладах вищої освіти США): 1) «THINK» – «ключ пізнавальних стратегій» (Key Cognitive Strategies); 2) «KNOW» – «ключ розуміння структур, знання» (Key Content Knowledge); 3) «ACT» – «ключ методики навчання та навчальних технологій» (Key Learning Skills and Techniques); 4) «GO» – «ключ втілення знань у навички» (Key Transition Knowledge and Skills) [3].

Психологічний аспект дослідження окресленої проблеми передбачає розгляд, з одного боку, елементів когнітивної структури особистості студента, з іншого – елементів сфери його потреб і мотивацій [1]. Адже із відчуття й прийняття власних потреб виникають життєві цілі.

Соціологічний аспект полягає в дослідженні процесу формування життєвих цінностей студента в площині його соціалізації. Беручи участь у соціальному житті, студент активно засвоює соціальний досвід і перетворює його у власні життєві цінності, установки, орієнтири [2]. При цьому важливо забезпечити для нього середовище соціально-емоційної безпеки. Водночас, зі зміною культури соціальних відносин у ХХІ ст. і трансформацією соціальних структур, постають питання орієнтації студентської молоді на смислоутворюючі життєві цінності.

Список використаних джерел

1. Легун О. М. Роль цінностей і ціннісних орієнтацій у розвитку особистості / О. М. Легун // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ / за ред. С. Д. Максименка. – Т. XII, ч.4. – Київ, 2010. – С. 241–248.
2. Hemingway, Christine A. Personal Values as A Catalyst for Corporate Social Entrepreneurship / Christine A. Hemingway // Journal of Business Ethics. – 2005. – 60 (3). – P. 233–249.
3. Tillman, D. Living values. Activities for Young Adults / Diane Tillman. – N.Y.: International Coordinating Office, 2001. – 400 p.

О. Л. Сидоренко

Недержавна вища школа України кінця XIX – початку XX століття: джерелознавчий аспект

Невід’ємним елементом наукової розвідки будь-якого рівня та спрямування є ґрунтовна джерельна база, критичний аналіз і систематизація якої – першочергове завдання справжнього вченого. Саме це уможливорює здійснення об’єктивного й неупередженого дослідження в галузі історії педагогіки, на чому наголошують сучасні науковці (В. Астахова, Л. Березівська, Л. Вовк, Б. Год, О. Друганова, С. Золотухіна, Н. Побірченко, Н. Сейко, О. Сухомлинська та ін.).

Попри посилену увагу дослідників до проблем вищої освіти, розвиток недержавної вищої школи України в кінці XIX – на початку XX століття залишається малодослідженим питанням, вартим спеціального розгляду на рівні історико-педагогічних розвідок. Це уможливорюється завдяки аналізу джерельної бази, яку варто розділити за видовим і змістовим критеріями на такі групи: нормативно-правові акти, які на державному рівні регулювали діяльність недержавних вищих шкіл (закони, постанови, статuti, положення, правила тощо); справочинна документація вищих навчальних закладів (матеріали й документи, що утворилися в процесі діяльності досліджуваних закладів вищої освіти – від перших протоколів засідання ініціативних груп про відкриття вищих шкіл до постанов про їх закриття або реорганізацію); матеріали місцевого діловодства, що дають змогу простежити процес легітимізації новостворених закладів (листування з попечителями навчальних округів, губернаторами, міністерствами, розпорядчі документи); статистичні збірники, матеріали статистичних переписів, аналіз яких засвідчує динаміку зовнішнього та внутрішнього розвитку вищів; матеріали й документи особистого походження засновників, керівників, викладачів і вихованців новостворених закладів вищої освіти (спогади, службові записки, промови, доповіді, пропозиції тощо); довідкові видання досліджуваного періоду, у яких міститься докладна інформація про всі виші.

Підкреслимо, що джерельну базу дослідження сформовано з урахуванням як опублікованих, так і архівних документів та матеріалів. Специфіка наукової проблематики спонукає до вивчення провідних центрів

вищої освіти в досліджуваних територіально-хронологічних межах (Київ, Харків, Одеса, Катеринослав, Львів) і спрямовує наукові пошуки до Центрального державного історичного архіву в м. Києві, Центрального державного історичного архіву у м. Львові, Державного архіву Дніпропетровської, Одеської, Львівської, Харківської областей, Державного архіву м. Києва.

Таким чином, саме наявність ґрунтовної джерельної бази забезпечує можливість всебічного вивчення проблеми розвитку недержавних закладів вищої освіти кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Відомості про авторів

Березівська Лариса Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Гаманко Роман Романович, магістрант кафедри менеджменту освіти та педагогіки вищої школи Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Демида Євгенія Федорівна, молодший науковий співробітник відділу науково-документного забезпечення, соціокультурної діяльності та міжнародних зв'язків Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Зайченко Іван Васильович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України

Каштанова Тетяна Володимирівна, кандидат історичних наук, завідувач відділу бібліотечно-інформаційних технологій та наукової обробки документів Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України

Коляда Наталія Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Кочубей Тетяна Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Лашко Михайло Васильович, кандидат педагогічних наук, молодший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії грінченкознавства Київського університету імені Бориса Грінченка

Мишак Алла Антонівна, науковий співробітник Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України

Міхно Олександр Петрович, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, директор Педагогічного музею України

Олійник Валентина Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом

Очеретяний Анатолій Вадимович, аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Петренко Оксана Борисівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Петреченко Ірина Євгенівна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Радул Ольга Сергіївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Сидоренко Олена Леонідівна, викладач кафедри практики англійської мови Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка